

ŠOLSKI PRIJATEL.

Izhaja vsak torek na pol poli in velja na leto 2 fl. 12 kr. po pošti, 1 fl. 36 kr. brez pošte.

Číslo 48 V torek 5. decembra 1854. III. tečaj.

O sadjoreji.

(Dalje.)

Kis ali jesih iz sadnega vina.

Dober kis pri hiši je velika dobrota in neobhodna potrebšina. Kdor ima sadja, si ga lahko pripravi za domačo rabo in še za oddajo, kar mu zopet denar prinaša.

Pripravi si po svoji potrebšini posodo, veči ali manjši sod. Vzemi izčistenega sadnega mošta, kojega u kotlu ali položenih piskrih pri ogenji zogrej, da bo mlačen in vlij ga u sotooliko, da bo tretina ali štertina posode prazna, koju hitro zavehaj, in na topel kraj postavi. Drugi dan se odveha, in še na dveh straneh za dlan pod verhom sod preverta, da sapa skoz vleče, duški se pa s sitovno ali redkim platnom pregernejo, da prah ali kaka žival u posodo ne pride. Tako bo o 3 — 4 tednih prav hud kis. Kdor ga hoče še pred imeti, naj ga vsak dan nekoliko odtoči, zgreje in mlačnega nazaj vlije.

Iz gnjilega sadja se tudi dober kis napravi.

Kedar je dokaj sadja, se ga tudi veliko spridi, sognjiše. Tako sadje naj se od jeseni in skoz celo zimo u kako posodo, ktera ne toči, zbira; tudi lupine in vse, kar ostane od sirovega povžitega ali kuhanega sadja, naj gre u tisto posodo. Kedar nabera nehá, se nabrana roba u snažnem koritu stolče in zmučka in po tem u stiskavnici stlači ali spreša. Mošt se u kadi, čebru ali vedru stati pusti, dokler penasti sversh na verh ne stopi, kateri se posnemati mora; po tem pa delaj s moštom, da se u kis spremeni, kakor smo od spervega govorili — kis iz sadnega vina delati.

(Dalje sledi.)

Franc Ksaver Lušin,

knezonadškof Goriški.

(Dalje.)

Serčna in sveta ljubezen je vezala knezoškofa Lušina in njegovo čedo Tridentinsko. Človek bi si mislil, da se ta sladka in terdna zveza nikolj ne bo razrešila. Pa bilo je drugači. Spraznila se je stolica metropolita v Lvovu in primaza za Galicijo in Vladimirijo. Potreba je bila najti za to imenitno in težavno mesto pravega in sposobnega moža. Presvitli cesar *Franc I.* je hitro in bistroumno spregledal, da je njegov ljubej *Franc Ksaver Lušin* pravi mož za to mesto. 10. februarja 1834 je bil *Lušin* od cesarja za knezonadškofa v Lvovu imenovan. Na to je *Lušin* 23. avgusta tistega leta ljubleni Trident zapustil in 6. novembra v Lvov prišel. Pa koj že pri slovesnem vpelovanji na to novo mesto in koj o začetku svojega pastirstva je *Lušin* s žalostnim sercom sprevidil, da tukaj ne bo za-nj veliko opraviti in dolgo ostati. Ni bilo tukaj tiste serčnosti in ljubezni, na katero se je bil *Lušin* v Tridentu navadil. On je tudi tukaj hotel biti ljubezni polni, dobromisleči in skerb-ljivi višjipastir in oče, — in si je tudi pričakoval serčno vdane, zveste in dobre verne ovčice. Prosil je toraj presv. cesarja, da naj mu kako drugo, še tako nisko mesto odkazati blagovoli. Po božji previdnosti je bila škofijska stolica v Gorici izpraznjena. Cesar *Franc* ponižno prošnjo svojega *Lušina* vsliši in ga za knezonadškofa Goriškega in metropolita Ilirskega postavi. To se je zgodilo 9. januarja 1835. Sveti oče v Rimu je to 9. aprila 1835 poterdil in *Lušin* je bil 22. avgusta potem kot knezonadškof slovesno in s veseljem v Gorico vpeljan. *Fr. Ks. Lušin* je bil za to novo mesto v resnici pravi mož: zakaj razun tega, da je on dobro znane in velikokrat iskušene lastnosti apostoljskega škofa seboj prinesel, je tudi, kar je za Goriško škofijo silo potreba, znal govoriti vse tri jezike imenovane škofije, znal je nemški, slovenski in talianski. Bil je toraj v stanu, vsim vse postati.

Celih 19 let je bil *Lušin* knezonadškof v Gorici. Kako zvest in ljubezniv nadpastir je svojim ovčicam bil, vse to popisovati,

bi bilo preobširno in mi bi le to imeli ponoviti, kar smo zgorej slavnega od njegovega pastirovanja v Tridentu povedali. Mi toraj hočemo le samo to v misel vzeti, kar se je tukaj posebnega prigodilo. Francozki prekucneži so svojo staro kraljevo rodovino pregnali. Karl X., francoski kralj, njegov sin vojvoda Angoulemski in njegova žena, Maria Terezia, nesrečna hči se nesrečniše kraljice Antoinette, vnukinja naše nepozabljive cesarice Marie Terezie, in grof Chambord, prætendent francoski, so pobegnili napred v Holyrod- Castle v Edinburgu, potem pa se preselili v Prag. Velika nesreča kraljeve rodovine, nje serčna in resnična pobožnost, nje dobrotljivost in ponižnost je storila, da so jo sčasom ljudje omilovali in spoštovali. Kraljeva rodovina se je preselila v Gorico ravno tisti čas, ko je Lušin v Gorico dospel. Se le viditi so se hitro spoznali, sprijaznili in ljubili. Lušin je odslej bil kraljeve rodovine zvesti tolažnik in ljubljeni prijatelj. Kolikor so mu dela in opravila dopustile, je bil v kraljevej družini. Karl X. je bil le eno leto v Gorici. Zadela ga je tista osoda, ki čaka vse otroke Adamove — kralja na zlatem prestolu, in berača na gnilej slami: Karl je vmerl. Bili so ti dni za celo rodovino dni polni žalosti in bridkosti. Lušin se je tudi sedaj izkazal iskrenega in zvestega prijatelja, — ni zapustil te nesrečne rodovine, dokler je stanovala v Gorici. In med tem, kar milodarni Lušin ni razdajal, temuč za seboj zapustil, se bo gotovo marsikteri blagi in dragi spominek našel, s kterimi je kraljeva rodovina svojega duhovnega prijatelja in tolažnika večkrat obdarovala in počastila.

(Konec sledi.)

Medved in volk.

(Po ilirskem.)

Neki medved sprijatelj se z volkom, ter ugovori ž njim, da če jeden drugemu pomagati, gde bode mogel. Kakor sta si obrekla, tako sta tudi činila, in živela sta med seboj kakor brata brez vsega prepira in pričkanja.

Dogodilo se je, da nekega dne volk pred medvedji jami je zaspal. Medved sede pokraj njega, da ga čuva; pa kaj če početi od dolgega časa? Jame tedaj muhe braniti svojemu prijatelju, da bi bolje spaval. Ena muha bila je posebno derzovita, v da je neprestano volka v oči napadala. Zastónj jo je medved več stokrat svojoj tacoj odgnal, vedno je priletávala nazaj. Kader jo je od jednega očesa poplašil, letela je ona na drugo. To razpalí medveda tako, da serdit zarenči: „Čakaj, skote, vidila boš, kaj se pravi medvedu nagajati.“

Na to skoči od mesta, pograbi velik kamen, katerega je komej dvigniti mogel, pa zadervi ga za muho volku na glavo takó, da jo vso zdrobí.

Ko vidi medved volka vsmertenega počné javkati: „A jaj meni, kaj sem storil! Dragi brate, mili volče, jez sem tebi pomagati hotel, pa lej, ubil sem te. Prekleta moja nepremišljenost!“

Ako pomagaš, pomagaj pametno!

J. Šubic.

Blagi sinek.

Mati so zboleli ino so v velikih bolečinah v postelji ležali. Otročiči so po izbi klaverno sem tertje tavalí, pa še pokleknilí in Boga prosili, da bi materi zopet ljubo zdravje dal. Naj mlajši fantek pa je celi dan pri postelji bolne matere stal in popraševal: Mamika! kdaj bote ozdraveli?

Ko jedno jutro omenjeni preblagi sinek zopet k materi prileze, lèk zagledavši pobara: „Mamika! kaj pa je letó?“ Moj vbožek! letó je nekaj silo grenkega; pa vender moram piti, če ozdraveti čem, mati odgovorijo: „Mamika! reče sinek, če je grenko, bom pa jaz pil, da bote se vi ozdravili.“ In ova ljubezen otročičev je mater tako razveselila, da so od ure do ure terdnejši postajali. V malo dneh so ozdraveli, in mile matrne roke so otročičem zopet ljubi kruhek rezale.

T. Dernjač.

Drobtinčica.

* V Ljublani ste na svetlo prišle dve nove knjižici: *Koledarček slovenski* za l. 1855, ki ga je na svetlo dal Dr. Bleiweis. Zapopadek tega slovenskega Plutarha je res izversten in zunajna oblika prekrasna. Dva slavna Slovence: Baron Žiga Zois in Stanko Vraz stojita tamkej pred nami v zalih podobah. Dalje: *Koledar za Slovence* s podobami k poboljšanju katoliškiga duha za l. 1855. Ideljan je ta koledar po nemškem koledarju slavnoznanega Dr. Jariš-a. Njegov zapopadek je prav podučljiv in mikaven ter poln pravega katoliškega duha. Verh tega je tudi s prav lepo podobo presvitile cesarice Elizabete in 40 drugimi v les izrezanimi podobami ozaljšan.

Društvo sv. Mohora.

* Presvitli gospod knezoškof Lavantinski hočejo nek postaviti krono Svojemu neutrudljivemu prizadevanju in svoji delavnosti za blagor mile Slovenje. Njih blaga misel, ki stoji nam v „Šolskem Prijatlu“ naznanili, nas je z neizrekljivim veseljem navdala.

In komu bi serce radosti ne poskakovalo, slišati, da je mogoče, da se bodo naše tihe želje že tako v kratkem spolnile; zakaj nad uspehom ne dvomimo. Dolgo smo premišljevali, po kaki poti bi se dalo to važno delo dognati, pa vidimo, da zadnje bo morala vender le gos. Janežičeva obveljati. Ako se bodo pa *vs*i ali *skorej vs*i naši društveniki na sv. pismo naročili — in se nadjamo, da bodo, kjer imajo že 1. del bukev v rokah — potem bilo bi pa želeti, da bi se *saj* *toliko sveto-pisemskih pól* iz društvenega premoženja plačalo, kolikor *znes*e polovica pol, ki se navadno vsako leto društvenikom dajajo. Te pole naj bi se jim mesto družih bukev za vsako leto zarajtale. Takó bi se društvenikom naročnina enmalo znižala in marsikteremu godernjavcu bi se usta zamašile, ker se namreč gotovo ne manjka tacihi nevedenih in termastih društvenikov, ki bodo berž hrup zazgnali, da smo sleparji, da jim hočemo le dnarje izpuliti, da *saj* smo jim sv. pismo obljubili itd. Pač

Velika težava je imeti opraviti s tacimi ljudmi. Naj bi tedaj družtveniki sveto pismo boljši kup mimo družih naročnikov dobivali.

Še neke reči moramo pri tej priložnosti v misel vzeti. Tisk t. j. pismena, družtevnihi bukev nam nočejo nič kaj dopasti. In res ako jih z Blaznikovimi ali kterimi koli drugimi primerimo, so nar bolj *nesrečni rožički*, ki Celovškemu tisku nepoto kazijo. (Boljše bi bilo res, ako bi se na mesto nerodnih rogov kakšno drugo bolj leposlovno znamenje bilo vpeljalo.) Če niso rožiči prav lično in pristojno narejeni, silno žalijo oko. Tedaj bi bilo svetovati gospod Leonu naj bi si druge pismenolčevarnice poiskal, ki je 19. veku kos. Kar sv. pismo zadene bi se lahko tudi pri gos. Blazniku tiskati dalo, kakor 1. Mojz. bukve. Naj se rajše kaj več plača za tiskano polo, pa tisk naj bo lep in prav dopadljiv. Nobeden ne bo tajil, da tudi tisk je važno sredstvo pridobiti slovstvu našemu veljavo in spoštovanje sosebno pri Nemcih, ki zapopadka ne poznajo. Večkrat sim bral v knjižestvinih listih, da, kar čednost tiska in zvučajnost sploh zadene, sosebno madjarske bukve slovijo. Pa tudi človeka bolj mika brati, ako je vse čisto in lepo. Počezimo svetu in njim, ki bi nas radi popihnili iz sveta, da smo v vsih rečeh korenjaki, ki se njih kar nič ne vstrašimo. Tako bodemo pazljivost sveta nase potegnili.

Dalej naj bi bile družtvene knjige *izgled občenovljavne slovnicihne pravosti*, ker namen našega družtva mora gotovo tudi biti pospeševanje omike jezika.

Čudno nam se tudi zdi, da „Šolski prijatelj“ pri nas malo prijatlov šteje, menda zato, kjer se po svoji nalozi le skoz z zadevami začetnih šol peča in na njih potrebe ozira, to pa mnogim bravcom ni zanimivo. Tudi naša misel je, da bi se Šolski prijatelj vprihodnje kaj pre naredil. Naj bi se mu oblika „Novic“ ali rajnke „Bčele dala, da bo bolj možk.

Naj bi se na vse šolske zadeve tudi *gimnazialne* in *realne*, posebno gledé na *slovenščino*, oziral in razglase ministerialne in druge šole zadevajoče razpise donašal. Tretji del prostora bi utegnil sploh za vse to zadostiti. Drugi prostor naj bi se

odločil za prostonarodno podučevanje v koristnih rečeh, za pravljice itd. Se ve, da bi se moralo kaj naročnine doplačat in morebiti še kacega pisatelja poiskati.

H koncu še nekaj. Nekteri družtveniki so tak sitni, da zmiraj poprašujejo, kadaj bodo kaj bukev vdobili. Zatoraj, prosimo, naj bi se čas odločil, ob katerem se bodo (sploh) navadno knjige razpošiljale. Nar priložniši čas bi utegnil po našem mnenji biti koj po novem letu in pa perve dni mesca julija k prazniku sv. Mohorja.

Želimo tudi, naj bi se gospod Kafolove pridje, ako je le mogoče, ukupile, morebiti se bo dalo s gospodom spisateljem pogoditi.

Kar matico zadene, pričakujemo le priložnega časa, da bomo iskren poziv na naše Goričane sosebno razpisali.

Prosimo, nikar nam ne zamerite, ako smo svoje in naših Slovincov želje preveč odkritoserčno razodeli: blagor naroda nam na sercu leži.

Goriški odbor.

* Veselo je viditi, kako še zmiraj novi družtveniki pristopajo. Mislimo, da jih veliko slavná knjiga: „*Djanje Svetnikov*“ privabuje. Oznaniti toraj moramo, da je nam „*Djanje Svetnikov*“ že poteklo. Naj se vsi družtveniki, ki so še le v poslednjih tednih k družtvu pristopili, družtvenih knjig pa niso dobili, pri nas oglasijo, ako hočejo vendar le pri družtvu ostati in na drugi natis „*Djanje Svetnikov*“ čakati, alj pa da imamo jim poslâne dnarje nazaj poslati.

Une knjige pa še vse dobiti morejo za vse tri leta. —

Da bojo pa vsi gg. družtveniki vedeli, kaj jim po pravici gre, sem postavimc, ktere bukve so bile od družtva vsako leto izdane.

Leta 1852: I. del Goffine, Blagomir, šola veselega petja, I. del domačih govorov Kafolovih (povestnica Goriške nadškofije je nam potekla.)

Leta 1853: Božidar, zgodovina starega zakona s podobami, stari Urban, II. del domač. ogovorov in družt. imenik in račun za leto 1852.

Leta 1854: I. del Djanja Svetnikov, II. del Goffine, 2. in 3. Mojzesove bukve, in račun za leto 1853.

Oglas.

* „Šolski prijatelj“ bode skoraj že 3 leta star. S novim letom ga bomo enmalo spreoblekli. Več rodoljubov in družtvenikov je nas prigovorilo na to. Zatorej bomo „šolskega prijatelja“ takole spremenili:

- a) Izhajal bode vsak mesec le enkrat, in scer na dveh in, ako se dosti naročnikov oglasi, na dveh do treh tiskanih polah ter 15. den vsacega mesca.
- b) Donašal bode narprej različne poezije, zgodovinske in druge povesti izvirne in predstavljene, životopise imenitnih Slovanov, poto- in krajopise, sestavke iz zgodovine, narodopisja, basno- in naravoslovja, slovstveni pregled, kjer se bodo nove slovanske knjige naznanovale in kratko presojevale, nekaj od šolskih reči, različne drobtinčice in vse, kar naše družtvo zadeva. Vsak mesec bomo na znanje dajali, kdo je na novič pristopil, kdo je plačal alj kej podaril itd.

Pisalo se bode vse v lahko razumljivej pa vendar čistej slovenščini, kakor jo v novih berilih za gimnazialne šole nahajamo.

- c) Veljal bode zanaprej: za *družtvenike* 1 fl. sr., za *nedružtvenike* pa 2 fl. 12 kr. na leto.

Vse dosedajne gg. naročnike lepo povabujemo, da nam tudi prihodnje leto zvesti ostanejo; posebno mislimo, da nobeden naših gg. družtvenikov ne bode gledal na eden goldinar, s katerim bode naš edini lepoznanški časopis podpiral in si za majhen dnar kej mikavnega in koristnega za celo dolgo leto prikupil.

Vas pa, častiti spisatelji in domoljubi! vas lepo vabimo, podpirajte nas marljivo! Kar rokopisov že imate alj jih napravite: pošiljajte jih v Celovec pod naslovom podpisanega vrednika. Za vse, kar se tiskalo bode, hočemo radi in pošteno plačevati. Tistim gg. pisateljem pa, ki za svoje sestavke plačila ne tirjajo, bomo poštino povračevali in eden alj dva iztisa „šolski prij.“ pošiljali. S Bogom! Andr. Einšpieler.

Odgovorni izdaj. in vredn. A. Einšpieler. Natisnil J. Leon u Celovcu.